

ЛІБАНОВА

Елла Марленівна —
академік НАН України,
академік-секретар Відділення
економіки НАН України

УСТИМЕНКО

Володимир Анатолійович —
член-кореспондент НАПрН
України, директор Інституту
економіко-правових досліджень
НАН України

Валентин Карлович Мамутов

ЮВІЛЕЙ ФУНДАТОРА НАУКИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

До 90-річчя від дня народження
академіка НАН України В.К. Мамутова

30 січня виповнюється 90 років від дня народження видатного вченого в галузі господарського права, академіка Національної академії наук України, академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Валентина Карловича Мамутова.

На небосхилі української правової науки ім'я Валентина Карловича Мамутова, немов зірка, освітлює шлях багатьом ученим — як тим, які тільки ступили на науковий шлях, так і досвідченим дослідникам. Завдяки своїм фундаментальним дослідженням, подвижницькій діяльності, величезній кількості учнів та послідовників, які працюють і в Україні, і за її межами, він добре відомий юридичній та економічній спільноті багатьох зарубіжних країн. Його видатний талант, невичерпна сила, творче натхнення віддані служінню правовій науці, підвищенню її ролі і місця у вирішенні найбільш складного та суспільно необхідного завдання — правового забезпечення економіки.

Як говорить народна мудрість: «Життя — це цілинний незораний лан», котрий наш вельмишановний ювіляр Валентин Карлович орав, рясно засівав, створюючи новий, тільки йому притаманний, пласт фундаментальних досліджень. Наразі на ньому зростають нові учні, нові таланти і твориться сучасне українське суспільство.

Валентин Карлович Мамутов народився 30 січня 1928 р. в Одесі. Незабаром життєві обставини склалися так, що вся родина переїхала до Свердловська. Там він закінчив середню школу, а в 1949 р. — Свердловський юридичний інститут (нині — Уральський державний юридичний університет) за спеціалізацією «прокурор». Вже в студентські роки В.К. Мамутов виявляв нездоланну жагу до науки, зокрема юридичної. Про це багато можуть розповісти поживклі від часу листки залікової книжки студента, більшість навчальних дисциплін у якій складено на «відмінно». І це не було дивиною, адже йому

випала доля навчатися на кафедрах відомих науковців — викладачів, серед яких були такі знані постаті, як С.А. Розмарин, що став згодом дійсним членом Польської академії наук; професори Б.Ф. Ливчак, А.М. Вінавер, Б.Б. Черепахін, Д.П. Прошляков, К.С. Юдельсон та ін. Саме вони надихнули студента на великі досягнення у просторі юриспруденції, посилили його любов до науки, прищепили відчуття відданості своїй справі.

Натхненно жадаючи досягти академічних вершин, після закінчення інституту Валентин Карлович вступає до аспірантури. І вже на початку навчання викладачі відзначали у молодого науковця «допитливість розуму, живий науковий інтерес та вміння поєднувати стислість викладу основного матеріалу з ясною і точною подачею своїх міркувань»*. Розгледівши у В.К. Мамутові значний науковий потенціал та невичерпний інтерес до теорії, його науковий керівник Б.Б. Черепахін постійно спонукав його до нових і нових наукових звершень.

У цей самий період у Свердловську розпочалася і державницька юридична кар'єра В.К. Мамутова. У 1950–1956 рр. він працював консультантом, а потім — державним арбітром Держарбітражу при виконкомі Свердловської обласної ради депутатів трудящих. Повністю віддаючись цій роботі, Валентин Карлович всіма можливими способами поглиблює свої знання в законодавстві. Щодня, на безлічі практичних прикладів, він вивчає характер і намагається дійти до глибини суті господарських спорів, аналізує причини їх виникнення. Істина для молодого арбітра була понад усе, а для її віднайдення, як відомо, варто починати з теорії. Вже тоді, усвідомлюючи її важливість на шляху до вирішення будь-яких практичних проблем та формування якісного законодавства, В.К. Мамутов все більше переконується у правильності вибору на користь науки. Практична діяльність сприяла формуванню

* З відгуку на реферат В.К. Мамутова, представлений при вступі в аспірантуру, на тему «К вопросу о волевом характере гражданских правоотношений», підписаного Б.Б. Черепахіним (згодом науковим керівником аспіранта).

наукових інтересів Валентина Карловича — дослідження проблем правового забезпечення економіки та вдосконалення господарського законодавства і, водночас, прискорила захист кандидатської дисертації.

У лютому 1956 р. на юридичному факультеті Ленінградського державного університету молодий аспірант успішно захищає кандидатську дисертацію на тему «Питання асортименту, якості і комплектності поставленої продукції в радянському праві». Зважаючи на вже наявні практичні знання молодого науковця, його перша фундаментальна праця увібрала в себе багатогранний досвід господарської і судової практики в поєднанні з комплексним (міжгалузевим) підходом.

У 1956 р. В.К. Мамутов повернувся в Україну і на довгі роки пов'язав свій життєвий шлях із Донеччиною. Зокрема, він тривалий час працював на посадах начальника юридичних відділів республіканського Міністерства будівництва підприємств вугільної промисловості (1956–1957), Донецької ради народного господарства (можна сказати, що за радянських часів то був «суперконцерн») (1957–1965), Міністерства вугільної промисловості УРСР (1965–1966). Саме правова секція Раднаргоспу поклала початок формуванню донецької школи господарського права та Донецького економіко-правового науково-навчального центру, яким згодом належало відіграти ключову роль у розвитку юридичної науки і освіти.

Після майже 10 років поглиблених досліджень питань взаємодії підприємств з вищими господарськими органами управління, правового регулювання «горизонтальних» та «вертикальних» відносин, реалізації норм права у 1965 р. Валентин Карлович захищає докторську дисертацію. У 1976 р. йому присвоєно вчене звання професора. У 1972 р. В.К. Мамутова обрано членом-кореспондентом, а у 1988 р. — академіком АН УРСР.

Увесь цей час Валентин Карлович продовжував поєднувати практичну роботу з науковою діяльністю. Втім, жага до підвищення правової грамотності населення регіону, поглиблення наукових досліджень у спільних для економіки та права сферах, необхідність у подальшому вдосконаленні теорії господарського права в Україні все ж таки зумовили його вибір на користь науки.

Так, починаючи з 1966 р., розпочалася безпосередня наукова діяльність В.К. Мамутова. Протягом 1966–1969 рр. він обіймав посади заступника керівника з наукової роботи Донецького відділення Інституту економіки АН УРСР. У 1969–1992 рр. — заступник директора з наукової роботи та завідувач відділу економіко-правових проблем Інституту економіки промисловості АН УРСР. На той час організацією роботи цього інституту займалися один доктор економічних та доктор юридичних наук, тому внесок Валентина Карловича Мамутова у створення цього наукового закладу важко переоцінити.

З 1992 р. В.К. Мамутов очолив заснований за його ініціативою Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Згодом тут починають функціонувати аспірантура і докторантура, спеціалізована вчена рада із захисту кандидатських і докторських дисертацій з юридичних та економічних наук. Протягом багатьох років В.К. Мамутов очолював цей Інститут, а з 2013 р. обіймає посаду його почесного директора.

Зараз, озируючись назад, можна з упевненістю сказати, що ювіляр уособлює собою цілу епоху правової науки загалом і науки господарського права зокрема. Він стояв біля витоків науки господарського права і створення якісного правового регулювання економіки держави.

Разом з академіком В.В. Лаптевим Валентин Карлович заснував третю (післявоєнну) в історії юридичної науки школу господарського права. Її фундатори — В.В. Лаптев, В.К. Мамутов, Г.М. Свердлов, В.С. Тадевосян та ін. — довели існування господарського права як самостійної галузі, що має свій предмет і особливий метод правового регулювання єдиних господарських відносин. Більше того, представники цієї школи зробили вагомий внесок не лише в дослідження теоретичних проблем господарського права (що само по собі має важливе значення), а й у розроблення основних господарсько-правових актів, що регулювали свого часу (при проведенні економічної реформи 1965 р.) ті чи інші питання у сфері господарювання.

Переконливим підтвердженням вагшого значення господарського права як самостійної галузі знань стало його включення до переліку наукових юридичних дисциплін і активізація підготовки науково-педагогічних кадрів за цією спеціальністю. Дослідження «на стику» економічної і юридичної наук сприяли їх взаємозбагаченню та створенню нових наукових і навчальних дисциплін, зокрема «Правова робота в народному господарстві», «Арбітраж» (тепер господарсько-процесуальне право) тощо.

Взагалі наукові дослідження В.К. Мамутова — це, по суті, новий міждисциплінарний напрям у сучасному суспільствознавстві, який розвинувся на базі теорії господарського права. Ця теорія стала також основою для становлення і розвитку вчення про правову роботу в народному господарстві. Вона допомагає розв'язувати проблеми правового забезпечення змішаної економіки, її державного регулювання, регіонального управління, міського розвитку, вдосконалення господарського законодавства і практики його застосування. Завдяки зусиллям Валентина Карловича такі поняття, як «економіко-правові проблеми», «економіко-правовий підхід», увійшли в науковий обіг і широко використовуються в літературі.

Наукове (і не тільки) протистояння між прихильниками і противниками концепції господарського права тривало кілька десяти-

літь. Суперечки з цього приводу час від часу спалахують і тепер. Втім, завдяки стійкості та рішучості В.К. Мамутова, його послідовників і учнів, господарському праву та законодавству в Україні бути!

Будучи одним із фундаторів сучасної концепції господарського права, В.К. Мамутов є також родоначальником економіко-правового напряму в українській екологічній науці, який значною мірою впливає на підвищення ролі і престижу права у вирішенні екологічних проблем. Його пророчі слова: «У таких регіонах, як, наприклад, Донбас, йдеться про охорону вже не стільки «навколишнього природного середовища», скільки «оточеного нами природного середовища»». На думку багатьох учених, у разі подальшого розвитку такої тенденції може настати час, коли не природа буде середовищем для промисловості і транспорту, а останні стануть середовищем для природи. Тому науковці зосередили зусилля на захисті природи від людини, яка вносить у неї катастрофічні зміни. На протигагу цьому підходу Валентин Карлович разом з однодумцями зробив справжній переворот у сформованому світогляді, проголосивши, що саме поняття «охорона природи від людини» — це оксюморон. Людина є частиною природи і не може існувати, не споживаючи природні ресурси. Реальне ж завдання полягає в раціональному користуванні ними. А тут без економіки не обійтися.

За ініціативою Валентина Карловича в Луганській філії Інституту економіко-правових досліджень було створено групу наукових співробітників, яка під його безпосереднім керівництвом розробила методики економіко-правової оцінки збитку, що завдається нераціональним використанням природних ресурсів. Ці методики пройшли експериментальну перевірку в ряді областей Радянського Союзу і були затверджені Постановою Ради Міністрів СРСР.

Останніми роками В.К. Мамутов зосереджує свою увагу на розробленні методології вдосконалення правового регулювання господарської діяльності в умовах адаптації національного господарського законодавства до права ЄС, правових аспектах змішаної економіки,

систематизації та кодифікації господарського законодавства, становленні і функціонуванні національного конкурентного законодавства, вдосконаленні державного регулювання економіки в нових умовах, правовому забезпеченні регіонального управління, протидії «тінізації» та криміналізації економіки.

Разом зі своїми колегами В.К. Мамутов бере активну участь у процесі правотворчості. Зокрема, розроблено десятки законодавчих актів щодо різних аспектів правового забезпечення економіки, серед яких слід особливо відзначити підготовлений під його керівництвом Господарський кодекс України (прийнятий 16 січня 2003 р.). Проте робота над удосконаленням змісту Господарського кодексу триває й досі. Як визнає сам Валентин Карлович, економічні відносини постійно змінюються, тому господарське законодавство потребує пильної уваги з боку науковців і вжиття заходів щодо своєчасної модернізації.

В.К. Мамутов — автор понад 650 наукових праць. Найвагомими його роботами є монографії «Компетенція державних органів у вирішенні господарських питань промисловості» (1964), «Підприємство і вищий господарський орган» (1969), «Відшкодування збитків від порушень зобов'язань поставки продукції» (у співавт., 1970), «Підприємство і матеріальна відповідальність» (у співавт., 1971), «Економічні санкції і дисципліна поставок» (у співавт., 1976), «Удосконалення правового регулювання господарської діяльності (методологія, напрями)» (1986).

Вельми цікавими і корисними з точки зору практикуючих юристів є його численні публікації, присвячені проблемам організації правової роботи в народному господарстві, і коментарі: «Коментар до Положення про соціалістичне державне виробниче підприємство» (у співавт., 1968), «Організація господарсько-правової роботи на підприємстві» (у співавт., 1975), «Науково-практичний коментар Господарського кодексу України» (2004) та ін.

Крім того, Валентин Карлович відомий як першокласний педагог. Під його керівництвом захищено понад 40 кандидатських і докторських дисертацій. За його участю підготовлено підручники «Господарче право зарубіжних країн» (у співавт., 1996) і «Господарське право» (за загальною редакцією, 2002). У 2003 р. видано авторський збірник наукових праць «Економіка і право».

Валентин Карлович — дуже цікава і ерудована людина, яка має безліч достоїнств. Його вирізняють доброта, прагнення допомогти кожному, хто звертається до нього, турбота про друзів і близьких людей. Його творчість і талант проявляються в усьому: в наукових дослідженнях, вирішенні професійних і життєвих проблем, у здатності побачити в повсякденному житті щось нове, часом неординарне, а у своїх учнях углядіти індивідуальність і допомогти розкрити її.

Фундаментальні дослідження і прикладні розробки В.К. Мамутова широко відомі у наукових колах. Його наукова і практична діяльність сприяє підвищенню рівня правової культури, піднесенню престижу юридичної професії, утвердженню принципів правової держави.

Цим масштабним завданням підпорядкована також науково-організаційна і громадська діяльність В.К. Мамутова. У 1992 р. його обирають членом Ради Співки юристів України, запрошують до складу Комісії Кабінету Міністрів України з економічної реформи, до Соціально-економічної ради при Президентові України, Міжнародного комерційного арбітражного суду. В.К. Мамутов очолює Донецький регіональний науковий центр НАПрН

України, який через воєнні дії на сході України було переміщено до м. Дніпро, є членом Президії НАПрН України, очолює Координаційне бюро з господарського права НАПрН України, є членом бюро Відділення економіки НАН України, головою спеціалізованої вченої ради при Інституті економіко-правових досліджень НАН України, почесним доктором Ужгородського національного університету, заступником голови Донецького наукового центру НАН та МОН України, двічі обирався головою Експертної ради ВАК України з юридичних наук. В.К. Мамутов очолює також редакцію наукового журналу «Економіка та право», входить до складу редколегій багатьох інших видань.

За плідну наукову і науково-організаційну діяльність В.К. Мамутова відзначено почесною грамотою Верховної Ради УРСР (1978, 1988), орденом Дружби народів (1981), премією АН УРСР ім. О.Г. Шліхтера (1982), медаллю «Ветеран праці» (1984), медаллю «10 років незалежності України» (2001), Почесною грамотою Верховної Ради України (2003), Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2003), орденом князя Ярослава Мудрого V, IV та III ступенів (2003, 2008, 2012), почесною відзнакою Міністерства вугільної промисловості України «Шахтарська слава» (2003), почесною відзнакою Асоціації правників України «За честь і професійну гідність» (2009) та ін.

Валентин Карлович Мамутов зробив неоціненний внесок у розвиток науки господарського права, становлення і розвиток господарського законодавства і докладає значних зусиль до подальшого зміцнення цього наукового напрямку. Незважаючи на свій поважний вік, академік веде активний спосіб життя. Він продовжує писати статті та книги з актуальних проблем розвитку держави і права. Зокрема, у своїх наукових працях В.К. Мамутов постійно наголошує на необхідності й важливості захисту національних економічних інтересів, розвитку високотехнологічних галузей економіки тощо.

Вітаємо вельмишановного Валентина Карловича зі славним ювілеєм і бажаємо йому подальших творчих успіхів, здоров'я і благополуччя!